

UOT 94 “19/...”; (5-011)

İRAN-ERMƏNİSTAN MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİNİN ƏSAS CƏHƏTLƏRİ

A.A.MƏMMƏDLİ
Bakı Dövlət Universiteti
atamoglan_1982@hotmail.com

Müstəqillik illərində Ermənistanla münasibətlər yeni prinsiplər əsasında quruldu. Qarşılıqlı siyasi və iqtisadi münasibətlərin inkişafı ikitərəfli mədəni əlaqələrin inkişafına müsbət təsir göstərdi. Mədəniyyətin müxtəlif sahələrində əməkdaşlığa ciddi fikir verildi. Xüsusilə elm və təhsil sahəsində əlaqələr intensivləşdi. Qarşılıqlı mədəniyyət həftələrinin keçirilməsi, birgə konfrans və simpoziumların təşkili, idman və bədən tərbiyəsi sahəsində əməkdaşlıq, tikinti və memarlıq sahəsində əlaqələr, incəsənət sahəsində, o cümlədən kino sahəsində müştərək fəaliyyət müntəzəm xarakter kəsb etdi. Bu da öz növbəsində münasibətlərin digər sahələrinə ciddi təsir göstərdi.

Açar sözlər: mədəni əlaqələr, İran, islam inqilabı, elmi əlaqələr, İrəvan, Qafqaz İran-sünaslıq Mərkəzi, tələbə mübadiləsi.

İranda islam inqilabının qələbəsindən sonra qurulmuş olan İran İslam Cümhuriyyəti özünün yeni xarici siyasət xəttinin prinsiplərini müəyyən etdi. Yeni dini rəhbərlik həmsərhəd ölkələrlə münasibətlərə xüsusi əhəmiyyət verdi. Bu sahədə İran-Ermənistan əlaqələri özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Bu münasibətlər Sovetlər birliyi dönməndə ideoloji və siyasi nöqteyi-nəzərdən zəif inkişaf etmişdi və İran-SSRİ münasibətləri çərçivəsində həyata keçirilirdi.

1991-ci ildə SSRİ-nin süqutundan sonra öz dövlət müstəqilliyini elan edən respublikalardan biri də Ermənistan Respublikası oldu. İran ilə Ermənistan arasında münasibətlər keyfiyyətcə yeni mərhələyə qədəm qoydu. Belə bir cəhətə diqqət yetirmək lazımdır ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzünə baxmayaraq, bu amil İranın Ermənistana münasibətinə elə bir mənfi təsir göstərmədi. Buna görə də, qarşılıqlı siyasi, iqtisadi-ticarət əlaqələri ilə yanaşı mədəni əlaqələr də inkişaf etməyə başladı.

Belə bir siyasət yeridən İranın əsas məqsədi postsovet Qafqazda yeni müstəqil dövlətlərə münasibətdə fəal diplomatiya yeritməkdən ibarət idi (1, 2). 1991-ci ildən etibarən mədəniyyətin müxtəlif sahələrində əlaqələr inkişaf etməyə başladı. Elm və təhsil sahəsində qarşılıqlı əlaqələrin həyata keçirilməsində birgə elmi simpozium, seminar və konfransların təşkili əhəmiyyətli rol oynamışdır. Eyni zamanda elm və təhsil işçilərinin qarşılıqlı işgüzar səfərləri

də intensiv hal almışdı. 1994-cü il oktyabrın əvvəllərində İranın Azad İslam Universitetinin prezidenti professor Abdulla Cəsbə Ermənistanın “Raçya Açıran” özəl universitetinin dəvəti ilə İrəvana işgüzar səfər etmişdir. O, səfər gedində bir sıra elmi mərkəzlərdə olmuş, elm və təhsil nümayəndələri ilə görüşmüş, hətta ictimaiyyət qarşısında çıxış etmişdi. Professor Cəsbə təsdiq edirdi ki, iki ölkə arasında tələbə mübadiləsi haqqında ilkin razılıq əldə olunmuşdu (2).

Sonrakı illərdə Ermənistanın ali təhsil müəssisələrində təhsil alan iranlı tələbələrin sayı 200-dən 1.400 nəfərə çatmışdı. Məlumatla görə, onlar təhsil dövründə böyük sosial problemlərlə qarşılaşırlar. İİR-in Ermənistandakı səfiri Əlirza Həqiqiyan bildirmişdi ki, İranın Ermənistandakı səfirliyi iranlı tələbələrə kömək etməyə çalışsa da, onlar üçün mədəni-təhsil proqramları təşkil etsə də, bu, problemi həll etmir. O, həmçinin qeyd etmişdir ki, erməni universitetlərinin və ali təhsil müəssisələrinin məzunları diplomların təsdiqi problemləri ilə toqquşurlar. O əlavə etmişdi ki, imkan daxilində, yaxşısı budur iranlı ailələr öz uşaqlarını təhsillərini davam etdirmək üçün Ermənistana göndərməsinlər (3).

Qarşılıqlı mədəni əlaqələrin inkişafında hər iki ölkədə keçirilən mədəniyyət həftələrinə diqqət artırıldı. 1995-ci ilin oktyabrında Ermənistanda İran mədəniyyəti həftəsi böyük maraqla qarşılandı. Bu tədbirlər bəzən müəyyən mərkəzlərin açılışı ilə müşayiət olunurdu. Təsədüfi deyildi ki, 1997-ci ilin sonunda İİR-in vitse-prezidenti H.Həbibinin iştirakı ilə İrəvanda Qafqaz regional iranşünaslıq mərkəzinin açılışı mərasimi keçirilmişdi.

9 noyabr 1996-cı ildə tarixçilər və antropologlar Michigan Universitetində "Köhnə Qonşular, Yeni Perspektivlər" adlı müasir dövrdə Ermənistan və İran adlı bir günlük simpoziuma topladılar. Simpoziumun məqsədi son bir neçə yüzillikdə Ermənistan və İrani əlaqələndirən siyasi, sosial və mədəni əlaqələri araşdırmaq idi. Konqress təşkilatçıları olan Miçiqan Erməni Araşdırmaları Proqramının direktoru Kevork Bardakjian qeyd edib ki, Ermənistanın İranla əlaqələri ən erkən dövrlərə dönsələr də, onların münasibətləri müasir dövrlərdə inkişaf etməyə davam edir. Simpoziumda, bu iki köhnə qonşu arasında əvvəllər araşdırılmamış materialların işığında olan əlaqələr nəzərdən keçirildi və bu əlaqələri müasir dövrdə inkişaf etdirdiyi üçün yeni perspektivlər yaratdı (4).

1998-ci il dekabrın 19-da İranın Mərkəzi Asiya və Qafqaz Siyasi Tədqiqatlar Mərkəzinin və İrəvan Qafqaz İranşünaslıq Mərkəzinin birgə səyləri ilə İİR Xarici İşlər Nazirliyinin Siyasi və Beynəlxalq Tədqiqatlar İnstitutunda «İran və Ermənistan, dünən, bu gün və sabah» adlı bir günlük seminar keçirildi. Seminarda hər iki ölkə alimləri və tədqiqatçıları iştirak etdilər. Bu seminar iki ölkənin ilk birgə elmi konfransı idi.

Seminarda çıxış edən İrəvan İranşünaslıq mərkəzinin direktoru Qarnik Asaturyan hər iki ölkənin mədəni yaxınlığına toxunaraq qeyd etmişdi ki, «iki ölkə həmrəydir və monoteizmə əsaslanırlar, bu iki dində bir çox ümumi cəhətlər vardır və prinsipcə İran və erməni xalqları müxtəlif cür ifadə olunmuş ümumi dünyagörüşünə malikdirlər. Bundan başqa, xristianlıq Ermənistana iranlılar vasitəsilə gəlmişdir, erməni dinində dini terminlərin yarısından çoxu iran (yəni

fars – A.M.) ifadələrindən götürülmüşdür» (5).

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, İİR-in İrşad naziri Əhməd Məscəd Camei yuxarıda söylənilən mülahizələr ruhunda öz fikrini belə ifadə etmişdi: «Dini azlıqların mədəni irsini saxlamaq, İranın tarixinin və varlığının bir hissəsini qoruyub saxlamaqdır (6).

Qeyd etmək lazımdır ki, seminarın ikinci hissəsində ikitərəfli münasibətlərin müxtəlif cəhətləri, o cümlədən elm və təhsil sahəsində əlaqələr müzakirə olundu. Ermənistan Elmlər Akademiyasının üzvü Rəfael Kazaryan bildirmişdi ki, SSRİ dağılıqdən sonra işsiz qalmış erməni alimləri İranda işləyə bilirlər. Məhz bu prinsipə görə, iki ölkə elmi-texniki potensialının yaradılması, mübadiləsi və istifadəsi üzrə informasiya bankının təsis edilməsi zəruridir (7).

1999-cu il mayın 18-19-da İrəvanda Daşnaqsütun partiyasının fəal köməyiylə Qafqaz İrənşünəslıq Mərkəzinin (QİM) təşkil etdiyi «Rusiya-Ermənistan-İran: sivilizasiyaların dialoqu» mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirildi. İrəvan universitetinin İrənşünəslıq kafedrasının müdiri, QİM-nin direktoru prof. Qarnik Asaturyan bu konfransın təşkilində daşnaqların (ARDF) fəal iştirakının səbəblərini açıqlayaraq bildirmişdi ki, o (Daşnaq partiyası), İrana, Rusiya ilə yanaşı Ermənistanın əsas strateji tərəfdaşı kimi baxır (8).

Ermənistan Milli Elmlər Akademiyasının akademiki R.Kazaryan öz məruzəsində iki ölkə arasında elmi-istehsalat əməkdaşlığının genişləndirilməsinə çağırmışdır. O, İranın potensialından Ermənistanın qeyri-səmərəli istifadəsini göstərmişdi. Onun sözlərinə görə İİR hazırda Ermənistandakına uyğun çoxsahəli elmi-istehsalat kompleksi yaradır və erməni alimləri özlərinin iranlı həmkarlarına təmənnəsiz kömək göstərə bilirlər» (9).

2005-ci ilin iyulunda Ermənistan Milli Elmlər Akademiyasında «Parsian» ictimai təşkilatının rəsmi açılış mərasimi oldu. Bu təşkilat öz qarşısına fars dili və ədəbiyyatının bütün dostlarını birləşdirmək, İran-ermənistan dostluğunu və mədəni münasibətlərini və s. möhkəmləndirmək məqsədini qoymuşdur. Təşkilat, həmçinin «Parsian» adlı jurnal çap etmək və İrana oxumağa tələbə göndərilməsi üçün xüsusi komissiya da yaratmışdı (10), (26).

2005-ci il oktyabrın əvvəllərində Ermənistan Yazıçılar İttifaqında iranlı şair Əhməd Nurizadənin yubiley mərasimi keçirildi. İrəvandakı İran Mədəniyyət mərkəzinin sədri Ətufi demişdi ki, «dünyanın ən iri mələniyyətləri tarix boyu İran və erməni mədəniyyətlərindən təsir almışlar» (11).

Tədqiq olunan dövrdə iki ölkə arasında idman və bədən tərbiyəsi sahəsində də müəyyən əlaqələr olmuşdur. Bu zaman Ermənistandan olan 320 nəfərdən çox məşqçi Tehrandə, Təbrizdə və başqa şəhərlərdə iranlılara idmanın fəndləri üzrə təlimlər keçmişlər (12).

Memarlıq-tikinti və bərpa işlərində də iki ölkə arasında əməkdaşlıq həyata keçirilmişdir. Belə ki, Ermənistan ustaları Salmas, Xoy, Qaradağ mahalında erməni kilsələrini təmir edirlər. Müqayisə üçün deyək ki, İrəvanda isə 9 məsciddən yeganə salamat qalan «Şah Abbas» məscidini iranlı ustalar fars abidəsi kimi təmir ediblər.

Erməni tərəfinin fikrincə, mədəniyyət sahəsində ikitərəfli münasibətlərin inkişafında müəyyən problemlər vardır. Bu, əldə olunmuş razılığa baxmayaraq İranda Ermənistan mədəniyyəti günlərinin keçirilməsinin gecikdirilməsində, İran mədəniyyətinin Ermənistanda lazımı səviyyədə təmsil olunmamasında özünü göstərir.

İranda Farabi Cinema Fondu və Ermənistanın Milli Kino Mərkəzi birgə kino layihələrinin həyata keçirilməsini asanlaşdırmaq məqsədilə müqavilə bağladılar. Ümumiyyətlə, kino incəsənəti sahəsində əlaqələr ötən əsrin 90-cı illərində genişlənməmişdi. İranın kino, musiqi, teatr, vizual incəsənət, media və kitab sahələrində yüksək potensiala malik olması bu sahədə əməkdaşlığa təkan verir. Əlavə edək ki, bu sahədə əməkdaşlıq sənədli filmlərin birgə istehsalı, təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi, iki ölkə arasındakı kinematografiya bazarının inkişafı və festivalların keçirilməsində qarşılıqlı əlaqələrin təşviqi kimi mədəni əməkdaşlığın müxtəlif sahələrini əhatə edir.

Turizm sahəsində əlaqələr getdikcə güclənməkdədir. Tehran və İrəvan arasında hava əlaqəsi 1992-ci ildən başladı. İki ölkə arasında müvəqqəti körpü (1992-1994) və “Dostluq körpüsü” adlanan daimi körpü (1995-ci ildən) Mehri rayonunda Araz çayı üzərində quruldu. Bu körpü vasitəsilə əsasən İranda Ermənistan müxtəlif təyinatlı yüklər daşıyırdı (13).

İran-Ermənistan münasibətlərinə yekun vuraraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, tədqiq olunan dövrdə bu iki ölkənin əməkdaşlığı strateji əməkdaşlıq səviyyəsinə yüksəlmişdir. Onların arasında bəzi fikir ayrılıqlarına baxmayaraq həm regionda, həm də dünyada gedən bəzi siyasi və iqtisadi proseslərdə onların maraqları üst-üstə düşmüşdür. 1997-ci ildə hakimiyyətə gəlmiş İİR prezidenti Məhəmməd Hətəminin 2004-cü ilin payızında Ermənistan səfəri və aparılan danışıqların yekunları da bir daha bu iki qonşu respublikanın arasında sıx tərəfdaşlığın bərqərar olduğunu göstərdi (14).

Ümumi əlaqələr bir daha göstərdi ki, mədəniyyət və incəsənət sahəsində əməkdaşlığın inkişafı İran İslam Respublikası ilə Ermənistan Respublikası arasında digər sahələrdə də daha sıx əlaqələrin yaranmasına səbəb ola bilər.

İran-Ermənistan münasibətlərinin müxtəlif spektrlərdən öyrənilməsi, Cənubi Qafqazın söykəndiyi regionun aparıcı dövlətlərindən biri kimi, İran İslam Respublikasının qonşu Azərbaycan Respublikası ilə münasibətlərinin obyektiv surətdə tədqiq olunmasına imkan verə bilər. Çünki, Azərbaycanın torpaqlarını işğal etmiş təcavüzkar Ermənistan münasibətdə İranın tutduğu mövqə Tehranın Bakı ilə münasibətlərində nə qədər səmimi olmasının meyarıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. See Mohammad-Reza Djalili, *Géopolitique de l'Iran*, Editions Complexe, Brussels, 2005, pp. 119-123 and Kaweh Sadegh-Zadeh, 'Iran's Strategy in the South Caucasus', *Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 2(1), winter 2008, p. 2.
2. Tələbə mabədiləsi haqqında ilkin razılıq. Ayna qəzeti, 08.10.1994-cü il.
3. Иранские студенты в Армении / <http://vanadzor.ru/news/02.06.2005>.
4. The Journal of the international Institute. *Old Neighbors, New Perspectives: Armenia and*

Iran in Modern Times. Maud Mandel. Skip other details (including permanent urls, DOI, citation information) Volume 4, Issue 2, Winter 1997.

5. Аму-Дарья. 1999, № 1, 116.
6. Еттелаат, № 23346, 22.05.2005.
7. Аму-Дарья. 1999, № 1, с. 120.
8. Петросян С. Россия-Армения-Иран: Диалог цивилизаций. «Центральная Азия и Кавказ», № 4, 1999, с. 21.
9. Yenə orada., s. 22.
10. AZG Daily. # 223, 12.07.2005.
11. Həmşəhri qəzeti, 10.10.2005.
12. Vətəndaş qəzeti. 18.02.1994.
13. See Ali Farassati, 'L'Iran et la crise du Caucase du Sud', Thèse du centre de recherche et d'analyse géopolitique, University of Paris 8, 1998, p. 241-243.
14. Иран, № 2905, 07.09.2004.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ИРАНО-АРМЯНСКИХ КУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ

А.А.МАММЕДЛИ

РЕЗЮМЕ

После победы Исламской революции в Иране отношения с Арменией основывались на новых принципах. Развитие взаимных политических и экономических отношений оказало положительное влияние на развитие двусторонних культурных связей. Были даны серьезные взгляды на сотрудничество в различных сферах культуры. Отношения в науке и образовании, стали более интенсивнее. Регулярно проводились совместные недели культуры, организация совместных конференций и симпозиумов, сотрудничество в области спорта и физического воспитания, строительства и архитектуры, а также совместные мероприятия в области кино, включая кино. Это, в свою очередь, оказало значительное влияние на другие сферы отношений.

Ключевые слова: культурные связи, Иран, исламская революция, научные связи, Ереван, кавказский центр исследований, студенческий обмен.

THE MAIN ASPECTS OF IRANIAN-ARMENIAN CULTURAL RELATIONS

A.A.MAMMADLI

SUMMARY

After the victory of the Islamic Revolution in Iran, relations with Armenia were based on new principles. The development of mutual political and economic relations had a positive impact on the development of bilateral cultural ties. Serious views on cooperation in different spheres of culture were given. Relations in science and education, in particular, intensified. There were regularly organized mutual cultural weeks, joint conferences and symposiums, cooperation in sports and physical education, building and architecture, and joint activities in the field of cinema. This, in turn, had a significant impact on other areas of relations.

Key words: cultural relations, Iran, Islamic Revolution, scientific relations, Irevan, Caucasian Studies Center, student exchange.